

**ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆԻ Խ. ԱԲՈՎՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ**

ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ ԼՈՒՍԻՆԵ ԱԼԲԵՐՏԻ

**ԴՊՐՈՑԱԿԱՆՆԵՐԻ ՀՈԳԵՎՈՐ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՍՈՑԻԱԼ-ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ
ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՐՎԵՍՏԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ
ՊԱՐԱՊՄՈՒՆՔՆԵՐԻՆ**

**ԺԳ.00.05.-«Սոցիալ-մշակութային գործունեության տեսություն և
կազմակերպում» մասնագիտությամբ մանկավարժական
գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման**

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ-2013

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանում:

Գիտական	ղեկավար՝	արվեստագիտության	դոկտոր,
		պրոֆեսոր	Յ. Յ. Հակոբյան
Պաշտոնական	ընդդիմախոսներ՝	մանկավարժական	գիտությունների
		դոկտոր, պրոֆեսոր	Լ. Ս. Ներսիսյան
		մանկավարժական	գիտությունների
		թեկնածու, դոցենտ	Գ. Յ. Հակոբյան
Առաջատար կազմակերպություն՝		Գյուլնուր Մ. Նալբանդյանի անվան	
		պետական մանկավարժական	
		ինստիտուտ	

Ատենախոսության պաշտպանությունը կայանալու է 2013թ. դեկտեմբերի 19-ին՝ ժամը 14.00-ին Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանին առընթեր գիտական աստիճանների շնորհող ԲՈՂ-ի «Մանկավարժություն» 020 մասնագիտական խորհրդում:

Հասցե՝ 0010, Երևան, Տիգրան Մեծի 17:

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի գրադարանում: Սեղմագիրն առաքված է 2013թ. նոյեմբերի 19-ին:

Մասնագիտական խորհրդի գիտ. քարտուղար,
մանկավարժական գիտությունների թեկնածու,
դոցենտ՝

Ա. Յ. Սվաջյան

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Թեմայի արդիականությունը: Մեր անցումային հասարակությունը, որին հատուկ են արժեքային համակարգերի, հասարակական ընդհանուր նորմերի շարունակական վերափոխումներն ու վերաձևումները, կարծես թե երկրորդ պլան է մղել մարդու հոգևոր աշխարհը՝ աղքատացնելով և աղճատելով այն: Այսօր, երբ նյութականացվում են ողջ կյանքն ու հասարակական հարաբերությունները, գնալով ավելի քիչ տեղ և ժամանակ է հատկացվում հոգևոր մշակույթին, հոգևոր իդեալներին, արվեստին ու գրականությանը, որի արդյունքը հոգևոր արժեքների աստիճանական անկումն է:

Մեր օրերում հրատապ է անհատի հոգևոր զարգացման հիմնահարցը ազգային մշակույթի, արժեքների պահպանման և գալիք սերունդներին փոխանցման համատեքստում: Խորհրդային շրջանում, մեղմ ասած, այնքան էլ չէր խրախուսվում ազգային մշակույթը, մասնավորապես՝ ազգային արվեստը: Խորհրդային հասարակարգի անկումից հետո այդ արգելքները վերացել են, և կան բոլոր նախադրյալները ազգային մշակույթի, արժեքային համակարգի, ավանդույթների ու սովորույթների պահպանման, կայացման, հարստացման ու փոխանցման համար: Սակայն, ցավոք, այս ամենը հեշտ կարող է թվալ միայն առաջին հայացքից: Իրականում, ներկա հայկական իրականության առաջ ծառայած են նոր խնդիրներ: Հայրենական իրականությունն այժմ գտնվում է օտար մշակույթների հզորագույն ազդեցությունների ոլորտում, այն էլ՝ հախուռն ու տարերայնորեն: Հայ հասարակությունը օտարամոծությունները սովորաբար ընդունում է իրեն հատուկ «հայկական հյուրընկալությամբ», կամ էլ դրանք պարզապես պարտադրվում են աշխարհի հզորների կողմից: Շատ հաճախ դիմակայել նման գայթակղություններին՝ չկորցնելով ազգային մշակութային «ես»-ը, այնքան էլ հեշտ չէ: Հենց այս պարագայում է կարևորվում մանկավարժագիտության առաքելությունը՝ դրությունը շրտկելու առումով: Այն հոգևոր և գեղագիտական դաստիարակության միջոցով պետք է կարողանա դաստիարակել այնպիսի սերունդ, որը կլինի մեր դարավոր հայ մշակույթի և միաժամանակ՝ առաջադեմ համամարդկային մշակութային արժեքների կրողը, քանզի միայն ազգային հարուստ մշակույթի վրա է հնարավոր կառուցել համաշխարհային, համամարդկային մշակույթ:

Անձի հոգևոր զարգացման և դաստիարակության խնդիրների լուծման գործում չափազանց գերակա տեղ է գրավում հայ մշակույթը, որը հարուստ է պատմականորեն կազմավորված ավանդույթներով:

Դրանց ժամանակագրությունը սկսվել է դեռևս վաղ հեթանոսական շրջանից, և դրանք մեզ են հասել ամենատարբեր ծեսերի, հեքիաթների ու

էպոսի, երգ ու պարի, խաղերի միջոցով: Դրանք ազգային հոգևոր արժեքների, սոցիալական կենսափորձի պահպանման, սերնդեսերունդ փոխանցման միջոց են:

Կրթության բարեփոխումների ներկա փուլում խիստ ժամանակահունչ է կրթադաստիարակչական աշխատանքների բովանդակային վերախմաստավորումը, և դրա միջոցով՝ դպրոցականների հոգևոր զարգացման և դաստիարակության գործընթացի լիարժեք կազմակերպումը:

Անկասկած, ժամանակակից փուլում կրթական գործընթացը պետք է ուղղված լինի դպրոցականների գեղարվեստական կրթության անհրաժեշտ պայմանների ստեղծմանը, որը համարվում է ոչ միայն ժամանակակից անհատի աշխարհաճանաչողության և գեղարվեստական փորձի ընդլայնման գործոն, այլև հոգևոր-բարոյական զարգացման միջոց:

Գրականության և արվեստի ստեղծագործություններն ընդունելով որպես կյանքի ու մարդկային հարաբերությունների գեղարվեստական արտացոլման հիմնական տեսակներ՝ ընդգծում ենք, որ անհատը, շփվելով արվեստի հետ, եզակի հնարավորություն է ստանում այն ընկալել ու ընդունել որպես հոգևոր հարստացման գործոն:

Հոգևոր դաստիարակության կարևորագույն ոլորտ են համարվում տվյալ գործընթացում անձի կենսական ոլորտի վրա հիմնված ստեղծագործական ձևերի բազմակողմ փոխազդեցությունները:

Անձի հոգևոր զարգացման հիմնախնդիրը դիտարկվել է մի շարք հետազոտություններում՝ Տ. Ռաշմաճյան, Ա. Բահաթրյան, Ա. Բայան, Լ. Ս. Ներսիսյան, Գ. Հ. Հակոբյան, Յու. Վ. Յուզբաշյան, Բ. Խ. Տեպլով, Պ. Ս. Յակոբսոն, Թ. Ս. Գազման, Ն. Գ. Գրիգորևա, Ե. Լ. Կլավերին և այլն: Դրանցում ուսումնասիրվում են անձնավորության ներաշխարհի հասարակական-մանկավարժական այն միջոցները, որոնք թույլ են տալիս հոգևոր դաստիարակության խնդիրը վերլուծել որպես անհատի ինքնաճանաչման գործընթաց:

Հիմնախնդրի վերաբերյալ եղած փիլիսոփայական և հոգեբանամանկավարժական գրականության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ կա բավականաչափ տեսական հիմք գրականության և արվեստի պատմության դասերին դպրոցականների հոգևոր զարգացման գործընթացն արդյունավետ կազմակերպելու համար: Միևնույն ժամանակ մեր ուսումնասիրությունները և մեր բազմամյա մանկավարժական փորձը ցույց են տալիս, որ այսօր մեր կրթական հաստատություններում՝ հատկապես հանրակրթական դպրոցում, դպրոցականների հոգևոր զարգացումն ու դաստիարակությունը գործնականում անբավարար է իրականացվում:

Սակայն, արժևորելով հիմնախնդրի վերաբերյալ եղած հետազոտություններն ու հայեցակարգային մոտեցումները, պետք է նշել, որ դպրոցականների հոգևոր զարգացման հիմնախնդիրը և՛ հոգեբանաման-

կավարժական, և՛ մեթոդական տեսանկյուններից դեռևս մնում է չուսումնասիրված:

Մեր հետազոտության հիմնախնդիրը ներկա ժամանակաշրջանի պահանջների և հայ դպրոցում դպրոցականների հոգևոր զարգացման ու դաստիարակության առկա իրավիճակի միջև հակասությունների հաղթահարման սոցիալ-մանկավարժական պայմանների որոշումն ու հիմնավորումն է:

Արվեստների և գրականության ազդեցության շնորհիվ անձի հոգեվոր զարգացման **խնդրի լուծման արդիականությունը** պայմանավորված է ոչ միայն հոգևոր զարգացման մեթոդիկայի անբավարար մշակմամբ, այլև գործնական նշանակությամբ: Այն պայմանավորված է նաև դպրոցականի անձի հոգևոր կերպարին առաջադրվող հասարակական-մշակութային պահանջներով, որտեղից էլ ձևավորվել է մեր ատենախոսության թեմայի ընտրությունը՝ «Դպրոցականների հոգևոր զարգացման սոցիալ-մանկավարժական պայմանները գրականության և արվեստի պատմության պարապմունքներին» խորագրով:

Հետազոտության նպատակն է բացահայտել և գիտափորձով հիմնավորել դպրոցականների հոգևոր զարգացման սոցիալ-մանկավարժական պայմանները գրականության և արվեստի պատմության պարապմունքներին:

Հետազոտության օբյեկտը հանրակրթական դպրոցներում սովորողների հոգևոր զարգացման սոցիալ-մանկավարժական պայմաններն են:

Հետազոտության առարկան դպրոցականների հոգևոր զարգացման գործընթացն է գրականության և արվեստի պատմության պարապմունքների:

Հետազոտության վարկածը. դպրոցականների հոգևոր զարգացման գործընթացն ավելի արդյունավետ կլինի, եթե

- արվեստ-գրականություն-մարդ փոխազդեցությունը դիտարկվի որպես հոգևոր զարգացման կարևոր և անհրաժեշտ գործընթաց և կրթադաստիարակչական գործընթացի անբակտելի մաս,

- հոգևոր զարգացման և դաստիարակության գործընթացը կազմակերպի որպես կենսակերպ՝ ունենալով որոշակի դրսևորում և կառուցվածք,

- մշակվի, հանրակրթության մեջ ներդրվի դպրոցականների հոգևոր զարգացման մոդելը՝ հաշվի առնելով հոգևորի, գրականության և արվեստի միասնության հանգամանքը:

Հետազոտության խնդիրներն են.

1. Հոգեբանամանկավարժական, հասարակական-փիլիսոփայական, արվեստագիտական գրականության ուսումնասիրության հիման վրա

բացահայտել դպրոցականների հոգևոր զարգացման հիմնական ուղի-
ղությունները, տեսական և գործնական տեսանկյունները:

2. Մշակել դպրոցականների հոգևոր զարգացման մոդելը՝ որպես
նրանց իմացական-ճանաչողական, հուզական, հոգևոր պահանջմունք-
ների ձևավորման և բավարարման գործընթացների իրականացման հա-
մալիր:

3. Բացահայտել և գիտափորձով հիմնավորել դպրոցականների
հոգևոր զարգացման արդյունավետությունը ապահովող սոցիալ-ման-
կավարժական պայմանները գրականության և արվեստի պատմության
պարապմունքներին, որոնք ներառում են նրանց հոգևոր պահանջմունք-
ների և հետաքրքրությունների բավարարման ուղիները, միջոցները, ձե-
վերն ու մեթոդները:

4. Մշակել և գործնականում կիրառել մեթոդական հանձնարա-
րականներ գրականության և արվեստի պատմության պարապմունք-
ներին դպրոցականների հոգևոր զարգացման գործընթացն արդյունա-
վետ կազմակերպելու համար:

Յետազոտության մեթոդաբանական հիմք են հանդիսացել
փիլիսոփայական գաղափարները գեղարվեստական և հոգևոր մշակույ-
թի ստեղծման գործում: Յետազոտության մեթոդաբանական հիմք են
հանդիսացել նաև հոգեբանամանկավարժական, հասարակական-մշա-
կութային, արվեստագիտական հայեցակարգերը դպրոցականի անձի հո-
գևոր զարգացման և դաստիարակության, ինչպես նաև արվեստի, գե-
ղարվեստական գրականության իմացության չափանիշների ու սկզբունք-
ների, հասարակական կյանքի և կրթության բովանդակության մարդասի-
րական միտումների վերաբերյալ:

Այս խնդրին իրենց աշխատություններում անդրադարձել են Ն. Ա.
Բերոյանը, Մ. Ս. Կազանը, Վ. Ֆ. Ռյաբովը, Ա. Կ. Ուլեդովը, Վ. Ֆրանկը, Է.
Ֆրոմմը, Ն. Լոսսկին, Յ. Մարկուզեն, Խ. Աբովյանը, Մ. Թադիադյանը, Մ.
Նալբանդյանը, Ղ. Աղայանը, Մ. Մամուրյանը, Րաֆֆին, Ռ. Պերպերյանը,
Ա. Բահաթրյանը, Ա. Բալյան, Լ. Ս. Ներսիսյան, Գ. Յ. Հակոբյան, Ս. Լ. Ջա-
նիկյան, Յ. Գ. Ջալֆիմյան և այլք:

Յետազոտության համար բազա են հանդիսացել սոցիալական և
մանկավարժական ինտեգրացիայի տեսությունները, մանկավարժական
երևույթների և գործընթացների համակարգային վերլուծությունը, գոր-
ծունեության անձնային դերի և անձի զարգացման բազմագործուն բնույ-
թի, հոգևոր արժեքների ձևավորման տեսությունները:

Նշված տեսական-մեթոդաբանական հիմքերը թույլ տվեցին անձի
հոգևոր զարգացման գործընթացը դիտարկել երկու տեսանկյունով՝

- սոցիալ-մշակութային՝ որպես անձի ինտեգրատիվ որակ,

- սոցիալ-մանկավարժական՝ որպես կրթության և դաստիարակության նպատակ:

Յետազոտության մեթոդները.

Ելնելով հետազոտության մեջ առաջադրված հիմնախնդրի լուծման նպատակից՝ կիրառվել են հետևյալ մեթոդները. հիմնախնդրի վերաբերյալ գիտական գրականության տեսական վերլուծություն, հայտորոշիչ գիտափորձ (անկետավորում, զրույց, հարցազրույց, հետազոտում) երեք փուլերով:

Յետազոտության համար փորձարարական բազա են հանդիսացել Երևանի թիվ 6, 16, 94 դպրոցները, Արագածոտնի Արագածոտն գյուղի միջնակարգ դպրոցը, Սևան քաղաքի մանկապատանեկան ստեղծագործական կենտրոնը: Յետազոտության մեջ ներգրավված են եղել 1000 աշակերտ, 27 ուսուցիչ:

Յետազոտությունն անցկացվել է երեք փուլով.

Առաջին փուլը (2006-2007թթ.) ներառել է հոգևոր զարգացման և դաստիարակության հիմնախնդրների վերաբերյալ հոգեբանամանկավարժական, արվեստաբանական, փիլիսոփայական գրականության տեսական վերլուծություն, ելակետային դրույթների, հետազոտության մեթոդների որոշում:

Երկրորդ փուլը (2007-2008թթ.) ընդգրկել է գիտափորձը: Այս փուլում ընթացող փորձարարական աշխատանքները ներառել են դպրոցականների հոգևոր զարգացման և դաստիարակության նպատակների, խնդիրների, բովանդակության, ձևերի և մեթոդների համակարգի մշակումը սոցիալ-մանկավարժական պայմանների հնարավոր ապահովմամբ, որը մեծ չափով նպաստում է հիմնախնդրի լուծման արդյունավետությանը:

Երրորդ փուլը (2009-2010թթ.) հաստատող փուլն է: Այս փուլում մշակվել, համակարգվել, ստուգվել, վերլուծվել և ընդհանրացվել են գիտափորձի արդյունքները, շարադրվել է հետազոտության բովանդակությունը, ձևակերպվել են եզրակացությունները, նշվել են ուղիներ գործնականում դրանց ներդրման համար:

Յետազոտության գիտական նորույթը.

- Բացահայտվել և հիմնավորվել են այն սոցիալ-մանկավարժական պայմանները, որոնք նպաստում են դպրոցականների հոգևոր զարգացմանը գրականության և արվեստի պատմության դասընթացներին: Մասնավորապես գրականության և արվեստի մյուս տեսակների ինտեգրումը դիտարկվում է որպես դպրոցականների հոգևոր զարգացման առանցքային գործոն:
- Մշակվել և փորձարկվել են դպրոցականների հոգևոր զարգացման ՄՈՂԵԼԸ և սոցիալ-մանկավարժական պայմանները (նպա-

տակադիր խնդիրները, բովանդակությունը, ձևերը, միջոցները, մեթոդները) գրականության և արվեստի պատմության պարապմունքներին:

- Կրթական գործընթացում դպրոցականների հոգևոր զարգացման ուղղությամբ իրականացնել համալիր գործընթաց՝ ներառելով դպրոցականների իմացական, գեղագիտական, հոգևոր և գործնական ոլորտները:

Հետազոտության տեսական նշանակությունը.

- Բացահայտվել է «հոգևոր», «հոգևոր զարգացում» և «հոգևոր դաստիարակություն» հասկացության էությունը՝ որպես անձի ինտեգրատիվ հատկանիշ՝ հիմք ունենալով հիմնախնդրի վերաբերյալ գիտամանկավարժական գրականությունը, հետազոտողների հայեցակարգային դրույթները:
- Մշակվել են դպրոցականների հոգևոր զարգացման և դաստիարակության հատկանիշների մակարդակները:
- Սահմանվել են հոգևոր զարգացման չափանիշները գրականության և արվեստի պատմության պարապմունքներին:

Հետազոտության գործնական նշանակությունը: Հետազոտության տեսական վերլուծության հիման վրա մշակվել են գիտամեթոդական հանձնարարականներ, ուսումնաստանողակ ձեռնարկներ, գրականություն, արտասուսումնական պարապմունքների ծրագրեր և կամընտրական դասընթացներ (ավագ դպրոց), մանկավարժական պայմանների համալիրը, որոնք կարող են օգտակար լինել հանրակրթական դպրոցում արվեստի ցիկլի առարկաների և գրականություն դասավանդող ուսուցիչներին դպրոցականների հոգևոր զարգացման գործընթացը կազմակերպելիս:

Պաշտպանության են ներկայացվում հետևյալ դրույթները.

1. «Հոգևոր», «հոգևոր զարգացում», «հոգևոր դաստիարակություն» հասկացությունների տեսական վերլուծության արդյունքները փիլիսոփայական, սոցիալ-մանկավարժական պայմանների տեսանկյուններից:

2. Դպրոցականների հոգևոր պահանջմունքների և նրանց հոգևոր զարգացման միասնության անհրաժեշտության հիմնավորումը:

3. Գրականության և արվեստի առարկաների դասավանդման ընթացքում և առանձին ուսումնաստանողակ ձեռնարկների միջոցով դպրոցականների հոգևոր զարգացմանն ուղղված սոցիալ-մանկավարժական պայմանների առաջադրումը, որոնք նպաստում են ինչպես դպրոցականների հոգևոր դաստիարակության գործընթացի արդյունավետության բարձրացմանը, այնպես էլ նրանց արժեքային համակարգի ձևավորմանը:

4. Դպրոցականների հոգևոր զարգացման և դաստիարակության գործում «Գրականություն» և «Արվեստի պատմություն» առարկաների արժևորումը՝ որպես դպրոցականների դաստիարակության գործընթացի կարևորագույն և անբաժանելի մաս:

Հետազոտության հավաստիությունն ու հիմնավորվածությունը.

Այս հոփված է դպրոցականի հոգևոր դաստիարակության ոլորտում հասարակական-մշակութային, հոգեբանամանկավարժական գիտությունների ժամանակակից խնդիրների համալիր վերլուծությամբ, փորձարկվողների ընդգրկվածությամբ, գիտափորձի վերլուծությունների համադրմամբ, ստացված արդյունքների վիճակագրական մշակմամբ, ատենախոսի անձնական մասնակցությամբ ու ներդրումով:

Հետազոտության փորձաքննությունը կատարվել է Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի արվեստի պատմության, տեսության և մշակութաբանության ամբիոնում:

Ատենախոսության կառուցվածքը և ծավալը: Ատենախոսությունը ներառում է ներածությունը, երկու գլուխները, եզրակացությունը, գրականության ցանկն ու հավելվածները:

Այն բաղկացած է տպագիր 124 էջից:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

«Դպրոցականների հոգևոր զարգացման գիտատեսական հիմքերը հանրակրթական դպրոցում» խորագիրը կրող առաջին գլուխը ներառում է երկու ենթագլուխ:

Առաջին՝ **«Հոգևոր զարգացման վերաբերյալ հայեցակարգային մոտեցումները հանրակրթության մեջ»** ենթագլխում դիտարկված են «հոգի», «հոգևոր» հասկացությունները, դրանց վերաբերյալ եղած մի շարք մակավարժների, փիլիսոփաների, հոգեբանների հայեցակարգային մոտեցումները:

Այս ամենի արդյունքում պարզ է դարձել, որ «հոգի», «հոգևոր» հասկացությունները ի հայտ են եկել դեռևս վաղ ժամանակներում և դարձել անտիկ փիլիսոփաների՝ Սոկրատեսի, Պլատոնի, Արիստոտելի, ավելի ուշ՝ հայ հոշորագույն փիլիսոփա Դավիթ Անհաղթի ուսումնասիրության առարկա: Ժամանակակից փիլիսոփայական միտքը ևս անդրադարձել է այս հասկացությունների ուսումնասիրմանը՝ ի դեմս Ն. Ա. Բերդյակի, Մ. Ս. Կազանի, Վ. Ֆ. Ռյաբովի, Ա. Կ. Ուլեդովի, Վ. Ֆրանկլի, Է. Ֆրոմմի, Ն. Լոսսկու, Հ. Մարկուզեի և այլոց, որոնք հոգևորը համարում են մարդու բարոյական հատկանիշների և արժեքների հանրագումար, մարդու

գոյություն բուն էությունը, նրա կենսագործունեության մի մասը, ինքնատիպությունը, ինքնաճանաչումը:

Աստվածաբանները ևս անդրադարձել են այս խնդրին՝ համարելով, որ հոգին անմարմին, անմահ, աննյութ ուժ է, որը գոյություն ունի մարմնից անկախ, հանդերձյալ աշխարհում, իսկ հոգևորը տեսնում են Աստծուն ճանաչելու, Աստծու էությունը գիտակցելու, Աստծու կերպարին նըմանվելու մեջ:

Հոգևորի հիմնախնդրի վերլուծությանը մեր իրականության մեջ անդրադարձել են հայ մանկավարժական մտքի այնպիսի ներկայացուցիչներ, ինչպիսիք են Խ. Աբովյանը, Մ. Թաղիադյանը, Մ. Նալբանդյանը, Ղ. Աղայանը, Մ. Մամուրյանը, Րաֆֆին, Ռ. Պերպերյանը, Ա. Բահաթրյանը, Գ. Հակոբյանը:

Առաջին գլխի երկրորդ՝ **«Դպրոցականների հոգևոր զարգացման սոցիալ-մանկավարժական պայմանները»** ենթագլխում, վերլուծելով հայ և օտար մանկավարժների ուսումնասիրությունները, ներկայացրել ենք այն բոլոր գործոնները, որոնք կարող են այս կամ այն չափով ազդել դպրոցականների հոգևոր զարգացման ու դաստիարակության վրա: Մեր կողմից կատարված ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ մայրենի լեզուն անձի հոգևոր զարգացման առաջնային և կարևոր գործոն է: Մեր լեզվի ու մշակույթի շնորհիվ է, որ հայ ժողովուրդը գոյատևել է մինչև այսօր, դիմակայել ամեն արհավիրքի: Այն մեր ազգային անվտանգության, ազգապահպանման անսասան գրավականն է:

Անձի հոգեաշխարհի վրա ազդող և այն հարստացնող կարևորագույն գործոն է **գրականությունը**, որը բացահայտում է մարդու հոգևոր կյանքի հակասություններն ու ելևէջները, հույզերն ու զգացումները: Գրականությունը ունի ճանաչողական, հոգևոր-բարոյական մեծ արժեք, որը բնութագրում է նաև հոգևոր զարգացման չափանիշները: Այսինքն՝ գրականությունը հոգեկրթիչ դեր է կատարում մարդու կյանքում, հոգևոր ուղիներ բացում նրա համար ինքնակատարելագործվելու, հաղթա հարելու դժվարությունները:

Անգնահատելի է **բնության դերը** դպրոցականի անձի հոգևոր ներաշխարհի ձևավորման և զարգացման գործում:

Բնությունը անձի հոգևոր կերտվածքի ձևավորման, ներաշխարհի հարստացման հզոր ակունք է, լավատեսության, ոգեշնչման աղբյուր: Բնության պահպանումը ինքնին մարդու պահպանման գործընթաց է, քանի որ մարդը բնության անքակտելի մասն է. բնության ներդաշնակության խաթարումը մարդու խաթարումն է, հոգևոր աղճատումն ու մարդու կերպի աղավաղումը:

Այս առումով չպետք է անտեսել նաև **արվեստի գերակայությունը**: Արվեստի բոլոր տեսակները՝ երաժշտությունը, նկարչությունը, քանդակագործությունը, ճարտարապետությունը, թատրոնը, կինոն, լուսանկարչությունը և այլն, իրենց խորը կնիքն են դնում մարդու անհատականության և հոգևոր արժեքների և հոգևոր մշակույթի վրա: Երաժշտությունը արվեստի այն առանձնահատուկ տեսակն է, որում ամփոփված են մարդկության իմացական, հուզական, գեղագիտական լիցքերը, մեղեդու ռիթմի ու ներդաշնակության մեջ խտացած ժողովրդի հոգևոր մշակույթի ողջ գունագեղ երանգապնակը: Երաժշտությունը հուզում է մարդուն՝ հարուցելով նրա հոգում ամենատարբեր հույզերի ու զգացմունքների անսահման բազմազանություն: Երաժշտական կերպարն ամբողջովին հյուսված է մարդկային զգացմունքներից ու հոգեկան ապրումներից: Երաժշտությունը անձի հոգևոր ներաշխարհի վրա խոր ազդեցություն է թողնում՝ նպաստելով նրա հոգևոր-բարոյական արժեքային համակարգի ձևավորմանը: Վստահաբար կարելի է նշել, որ անձի հոգևոր ներաշխարհի ձևավորման և ներդաշնակ զարգացման էական կողմ:

Հոգևոր զարգացման հզոր ազդակ է **նկարչությունը**: Հայկական միջնադարյան մանրանկարչությունը իր գունագեղությամբ, անկրկնելիությամբ գեղեցիկի բարձրագույն արտահայտություն է: Հայկական մանրանկարչության շքեղ ավանդույթները իրենց արտացոլումն են գտել հայ նկարիչների ստեղծագործություններում, որոնք անձի հոգևոր ներաշխարհի ձևավորման և հարստացման կարևոր միջոց են:

Գիտությունը որպես անձի հոգևոր զարգացման աղբյուր, նույնպես կարևոր դեր ունի, քանի որ հատկապես գիտական հիմքի վրա է իրականացվում անձի կրթական գործընթացը: Այն հզոր գործոն է անձի զարգացման, նրա հոգևոր-ստեղծագործական հնարավորությունների բացահայտման համար:

Մարդկության պատմության ընթացքում անձի հոգևոր զարգացման կարևոր աղբյուր է եղել **կրոնը**: Կրոնը դարերի ընթացքում դաստիարակել է մարդկությանը, նրան հոգևոր լիցքեր հաղորդել, ազնվացրել, վեհացրել, կատարելագործել մարդկային հարաբերությունները և բարքերը: Կրոնը մարդուն տվել է յուրօրինակ բարոյական նորմեր, որոնք այս կամ այն չափով արտացոլում են մարդկանց իդեալները, ձգտումները, արժեքները, ընթրումները, բարքերը, կենսաձևը, բնության ուժերի նկատմամբ վերաբերմունքը, կյանքի սերն ու իմաստավորումը:

Սովորողների հոգևոր զարգացման կարևորագույն գործոն է **աշխատանքը**, որի ընթացքում ձևավորվում և ամրակայվում են անձի բարոյականային որակները, սերը դեպի աշխատանքը, արարել բերկրանքը, իր աշխատանքի արդյունքը տեսնելիս, ստեղծագործական ոգին:

Աշխատանքի երկրորդ՝ «Արվեստի պատմության և գրականության պարապմունքները՝ որպես դպրոցականների հոգևոր զարգացման գործընթաց» գլուխը բաղկացած է չորս ենթագլխից: Առաջին՝ «Դպրոցականների հոգևոր զարգացման մոդելը՝ որպես սոցիալ-մանկավարժական գործառույթ» ենթագլխում, վերլուծելով գանազան մոտեցումներ, մենք առանձնացրել ենք մանկավարժական տեսության մեջ և պրակտիկայում դրանցից առավել տարածվածները:

Առաջին մոտեցում՝ ընդհանուր, որը ենթադրում է դպրոցականների հետ մասսայական աշխատանքի կազմակերպում՝ գրական-երաժըշտական երեկոներ, էքսկուրսիաներ թանգարաններ, համերգների, թատերական ներկայացումների դիտումներ և այլն:

Երկրորդ մոտեցում՝ տարբերակված, որը ենթադրում է դպրոցականների ներգրավումը գրականության, կերպարվեստի, քանդակագործության, թատերական և այլ խմբակներում:

Երրորդ մոտեցումը ենթադրում է անհատական աշխատանք դպրոցականների հետ՝ նրանց ունակությունները, հակումները, կարողությունները ուսումնասիրելուց հետո:

Չորրորդ մոտեցումը գործունայինն է, որը ենթադրում է անձի հոգեվոր ուղղվածության զարգացում՝ ապահովելով նրա հոգևոր-բարոյական որակների զարգացումը կոնկրետ գործունեության մեջ ստուգելու հնարավորությունը:

Խնդրի մանկավարժական վերլուծությունը հիմք ընդունելով՝ մենք կառուցել կառուցել ենք հանրակրթական դպրոցի դպրոցականների հոգևոր դաստիարակության մոդելը, որը հիմք է ծառայում հոգևոր զարգացումը փուլային ընթացքով դիտարկելու համար:

Մենք օգտագործել ենք հետազոտության հայտորոշիչ մեթոդներ՝ դիտում, անկետավորում, հարցազրույց, թեստավորում, անհատական ու խմբային զրույցներ, պրակտիկ գործունեության արդյունքների վերլուծություն և այլն: Օգտվելով այս մեթոդներից՝ մենք ուսումնասիրել ենք հանրակրթական դպրոցների 1000 դպրոցականի, 27 ուսուցիչի և 100 ծնողի:

Հետազոտության ընթացքում ուսուցիչներն ու ծնողները նշել են այն հիմնական գործոններն ու պայմանները, որոնք ազդում են դպրոցականների հոգևոր զարգացման վրա և նշել նրա առավել բնորոշ ցուցիչները: Բոլոր ախտորոշիչ միջոցներն ուղղված են սովորողների հոգեվոր-բարոյական հատկանիշների ձևավորվածության մակարդակների ուսումնասիրմանը:

Գիտափորձի ընթացքում մշակվել է դպրոցականների հոգևոր զարգացման մոդելը՝ որպես նրանց իմացական-ճանաչողական, հուզական, հոգևոր պահանջմունքների ձևավորման և բավարարման գործընթացներ:

րի իրականացման համալիր, որը միավորում է հոգևոր դաստիարակության գործունեների ազդեցությունը:

Դպրոցականների հոգևոր զարգացման մոդելը

Յոգևոր զարգացման մոդելի բաղադրիչները	Կազմակերպչական մեթոդական ապահովումը
<p>Նպատակները՝</p> <ul style="list-style-type: none"> • մանկավարժական • հոգեբանական • սոցիալական 	<p>Ապահովել հոգևորի և հոգևոր պահանջմունքների բավարարումը՝ որպես անձի ինտեգրատիվ որակի զարգացում, դպրոցականների հոգևոր դաստիարակության գործընթաց, Դպրոցականների հոգևոր ներաշխարհի ուսումնասիրում</p> <p>Ապահովել հոգևոր բավարարվածության և սոցիալականացման պահանջները հասարակության մեջ</p>
<p>Գործառույթները՝</p> <ul style="list-style-type: none"> • ուսուցողական • դաստիարակող • զարգացնող 	<p>Յոգևոր, բարոյաէթիկական գիտելիքների պրակտիկ գործունեության կարողությունների ձեռքբերում, Յոգևոր-բարոյական կայացման, հոգևոր ներաշխարհի հարստացման, հուզականային ոլորտի զարգացման ուղղությամբ դիրքորոշման ձևավորում, Յոգևոր-բարոյական որակների զարգացում և նախապատրաստում կյանքին</p>
<p>Յոգևոր զարգացմանն ուղղված գործունեության բովանդակությունը ըստ փուլերի՝</p> <p>1-ին փուլ՝ որոնողական, փորձարարական</p> <p>2-րդ փուլ՝ հավաստող գիտափորձ</p> <p>3-րդ փուլ՝ ձևավորող գիտափորձ</p>	<p>Յոգևորի՝ որպես անձի որակական հատկանիշի, տեսության ու պրակտիկայի ձևավորման ուսումնասիրում, յուրաքանչյուր դպրոցականի համար հոգևոր զարգացման ուղղությամբ տեղեկատվական և ախտորոշիչ աշխատանքներ</p> <p>Դպրոցականների հոգևոր զարգացածության մակարդակի ուսումնասիրում</p> <p>Յոգևոր դաստիարակության ծրագրեր տարիքային տարբեր փուլերի համար ծրագրերի, ուսումնամեթոդական ձեռնարկների, աշխատանքային տետրերի, քրեստոմատիաների մշակում</p>
<p>Ձևերը՝</p> <p>ուսումնադաստիարակչական գործընթացի կազմակերպում</p> <ul style="list-style-type: none"> • միջոցառումների կազմակերպում • արտաուսումնական գործունեության 	<p>Յատուկ դասընթացներ, սեմինարներ, նախասիրական պարապմունքներ և այլն</p> <p>Գրական երեկոներ, թատերական ներկայացումներ, էքսկուրսիաներ, գիտական հաղորդումներ, շարադրություններ, գեղարվեստական աշխատանքների ցուցահանդեսներ և այլն</p> <p>Խմբակներ, կլոր սեղաններ, տոներ,</p>

կազմակերպում	գրական-երաժշտական ցերեկույթներ և այլն
Մեթոդները <ul style="list-style-type: none"> • ուսումնական 	Ուսուցման ավանդական և փոխներգործուն մեթոդների կիրառում
<ul style="list-style-type: none"> • ախտորոշիչ • գործունեության կազմակերպում, հսկողություն և վերահսկողություն 	Անձի հոգևոր զարգացվածության մակարդակի ուսումնասիրման մեթոդներ Թեստավորում հոգևոր-բարոյական դպրոցականների հատկանիշների գարգացածության մակարդակի ախտորոշման նպատակով
Միջոցները`	Դպրոցականների անձի ուսումնասիրման մեթոդներ, մեթոդական ձեռնարկների, հատուկ դասընթացների, աշխատանքային տետրերի, գրական լավագույն երկերի, արվեստի տեսակների վերաբերյալ, տեսաֆիլմերի, համակարգչային ծրագրերի համակարգ
Զավանիշները` <ul style="list-style-type: none"> • ճանաչողական • հուզական • կամային • գործունային 	Հոգևոր խնդրի նկատմամբ հետաքրքրություն, գիտելիքների ու պահանջունքների առկայություն, Հոգևորի հիմնախնդրի նկատմամբ դրական վերաբերմունք, սոցիալական ակտիվություն, Հոգևոր զարգացման գործում պահանջմունքների և կամային ջանքերի առկայություն Հոգևոր-բարոյական, գեղագիտական, էկոլոգիական և այլ գիտելիքների տիրապետման ուղղությամբ ակտիվ դիրքորոշում

Երկրորդ գլխի երկրորդ` «Դպրոցականների հոգևոր զարգացման գործընթացի կազմակերպման առանձնահատկությունները գրականության և արվեստի պատմության պարապմունքներին» ենթագլխում ուսումնասիրված են հատկապես գրականության, արվեստի պատմության ուսուցման առանձնահատկությունները, որոնք օգնում են դաստիարակել հոգևոր բարձր մշակույթով և բարոյական գիտակցությամբ օժտված անձ:

Գրականության դասավանդման հանդեպ մեր հատուկ դիրքորոշումն այն է, որ գրականության ուսուցման կարևոր նպատակը անձի հոգևոր ներաշխարհի զարգացումն ու աշխարհայացքի ձևավորումն է:

Այսօր աճող սերնդի հոգևոր ճգնաժամը պայմանավորված է գրականությունից հեռացմամբ: Վիթխարի է գրականության դերը անձի հոգեվոր զարգացման և դաստիարակության գործում: Դա այն հզոր ուժն է, որ անմիջականորեն ներազդում է անձի զգացմունքների, հոգևոր ներաշխարհի վրա: Այն կոչված է փրկելու մարդուն հոգևոր աղքատությունից:

Մենք այն համոզմանն ենք, որ այսօր դպրոցականները թույլ են պատրաստված, և սովորողների իմացական ու հուզական լիարժեք ընկալումը պահանջում է ուսուցչի հմտությունն ու աշխատանքը: Գրականության ուսուցման ընթացքում պահպանվում են մի քանի սկզբունքներ ու առանձնահատկություններ՝

1. Առավելագույն ծանոթացում հայ ժողովրդական բանահյուսությանը և հայ դասականների ստեղծագործություններին:

2. Հիմնախնդրային մոտեցում դասընթացի կառուցմանն ու ուսումնասիրմանը: Յուրաքանչյուր դասընթաց ունի թեմատիկ, բարոյական, գեղագիտական, փիլիսոփայական և գրականագիտական կուռ համակարգ:

3. Հայ ազգային պատմանշակութային աշխարհայացքի համադրումը սկզբունքորեն այլ, սակայն գեղագիտական և բարոյական չափանիշներով սերտ առնչություն ունի արևմտաեվրոպական և արևելյան համակարգերի հետ:

4. Կողմնորոշում դեպի ծրագրում ընդգրկված ստեղծագործությունների դաստիարակչական, հոգևոր-բարոյական, մշակութային արժեքները: Դասընթացը ոչ միայն ուսումնասիրում է հայ ժողորդի հոգևոր արժեքները, այլև դպրոցականներին հաղորդակից դարձնում այդ արժեքներին, ազգային ոգուն, ավանդույթներին ու ծեսերին: Դասընթացի յուրացումը անշուշտ կնպաստի դպրոցականների հոգևոր զարգացմանն ու դաստիարակությանը: Հայ գրականության ուսուցումը համաշխարհային գրականության համատեքստում թույլ է տալիս դպրոցականներին հաղորդակից դարձնելու համամարդկային հոգևոր մշակույթին:

Արվեստի պատմության ուսուցման առանձնահատկությունները (10-12-րդ դասարան): Ավագ դպրոցում պետք է շարունակվի դպրոցականների հոգևոր զարգացման բարոյական բարձր որակների, աշխարհայացքի ձևավորման, ինքնաճանաչման և ինքնարտահայտման գործընթացը: Ավագ դպրոցը անձի հոգևոր զարգացման ամենապատասխանատու և որոշիչ շրջանն է: Այդ առումով արվեստի պատմության դասընթացի ներմուծումը ավագ դպրոցի կրթության բովանակության մեջ անհրաժեշտ է և արդարացված:

Մեր կողմից առանձնացվել է «Արվեստի պատմություն» դասընթացի դասավանդման երեք հիմնական դրույթներ՝

1. «Արվեստի պատմություն» դասընթացը կազմում է մարդու գեղագիտական գիտակցության պատմական շրջափոխությունը (էվոլյուցիան) և, կատարելով մի քանի գործառույթներ, նպաստում է անձի հոգևոր զարգացմանը և պատմական հիշողության ձևավորմանը:
2. «Արվեստի պատմություն» դասընթացը մարդկության հոգևոր մըշակութային արժեքների ստեղծման պատմության միասնության

ըմբռնումն է և այն գաղափարի ամրապնդումը, որ արվեստի պատմության մեջ տեղ ու դեր ունեն բոլոր ժողովուրդները: Ինչպես սեփական ժողովրդի, այնպես էլ այլ ժողովուրդների հավաքական կերպարը, որը ձևավորվում է մարդու մեջ, մեծապես կախված է նրանից, թե դպրոցական տարիներին ինչ են սովորեցրել նրան: «Արվեստի պատմության» դասընթացը մշակութային ժառանգության յուրացման արդյունավետ ուղիներից մեկն է:

3. Արվեստի պատմության դասավանդման ընթացքում ուսումնասիրվող նյութը տեղեկատվական նշանակություն ունի անձի հոգե-վոր պահանջումների բավարարման, աշխարհայացքի ձևավորման առումով:

Երկրորդ գլխի երրորդ՝ **«Ուսումնաստանողական ձեռնարկների նպաստող գործուն դպրոցականների հոգևոր զարգացման գործընթացում» ենթագլխում** ներկայացված են տարբեր ուսումնաստանողական ձեռնարկներն ու միջառարկայական կապերը, որոնց միջոցով կարելի է ավելի արդյունավետ դարձնել դպրոցականների հոգևոր զարգացման ու դաստիարակության գործընթացը գրականության և արվեստի պատմության պահանջումներին:

Աշխատանքի երկրորդ գլխի **չորրորդ ենթագլխում՝ «Դպրոցականների հոգևոր զարգացման մանկավարժական պայմանների փորձարարական հիմնավորումը»** ներկայացված է գիտափորձն ու տրված են հիմնավորումները:

Դպրոցականների հոգևոր զարգացման և դաստիարակության սոցիալ-մանկավարժական պայմանների որոշակիացմանն ուղղված մեր հետազոտությունը՝ հիմնված փիլիսոփայական, սոցիալական, հոգեբանամանկավարժական գրականության, գիտափորձի արդյունքների վերլուծության և մեր մանկավարժական բազմամյա փորձի վրա, թույլ է տալիս անելու հետևյալ եզրակացությունները.

1. Դպրոցականների հոգևոր զարգացումը իրականանում է նրա սոցիալականացման գործընթացում՝ մի շարք արտաքին և ներքին գործոնների ազդեցության շնորհիվ: Դրանց շարքին են դասվում որոշակի սոցիալ-մանկավարժական պայմաններ, ազգային հոգևոր-ավանդույթներ, աշխարհագրական, ժողովրդագրական, բնական պայմաններ, որոնք իրենց կնիքն են դնում անձի հոգևոր-բարոյական կերպարի, հոգեկերտվածքի, աշխարհայացքի վրա:

2. Դպրոցականների հոգևոր զարգացումը իրականացվում է ինչպես ընտանիքում, սոցիումում, այնպես էլ դպրոցում և արտադպրոցական հաստատություններում՝ հատուկ կազմակերպված ուսումնական և արտաուսումնական աշխատանքների շրջանակներում:

3. Հանրակրթական դպրոցում գրականության և արվեստի պատմության դասերը մեծ ներուժ են պարունակում դպրոցականների անձի հոգևոր զարգացման և դաստիարակության համար, եթե իրականացվում է նրանց իմացական, հուզական-բարոյական և գործնական ոլորտների համալիր փոխներգործությամբ:

4. Անձի հոգևոր զարգացումն ու դաստիարակությունը ամբողջական համակարգ է, որը բնութագրվում է հոգևոր պահանջմունքներով, կյանքի, մարդկանց, ինքն իր անձի նկատմամբ, ստեղծագործական մտածողության, գեղեցիկի ընկալման կարողությունների և գեղագիտական, բարոյական զարգացմամբ:

5. Անձի հոգևոր դաստիարակության հիմնախնդրի դրվածքը բոլոր ժամանակներում էլ տարբեր մտածողների կողմից տարատեսակ մեկնաբանություններ է ունեցել, սակայն իր կարևորությամբ և նշանակությամբ միշտ և ամենուր համարվել է գերակա:

6. Դպրոցականների հոգևոր զարգացման և դաստիարակության գործում առաջնահերթ դեր ու նշանակություն ունեն հանրակրթական դպրոցները, արտադպրոցական գեղագիտական կենտրոնները, ընտանիքները՝ իրենց միջև գործող փոխադարձ կապերով հանդերձ: Այս երեք գործոններն են որոշում սովորողների հոգևոր դաստիարակության և գեղարվեստաստեղծագործական մտածողության զարգացվածության աստիճանն ու բովանդակությունը: Հատկապես նշանակալի է ժամանակակից հայ ընտանիքի դերը:

7. Հանրահայտ է, որ մարդկային հասարակության նախորդանում դեռևս մեծ տեղ է ունեցել բանահյուսությունը՝ վերջին հաշվով գրականությունը, որն ուղեկցում է մարդկային հասարակությանը ցայսօր և կուղեկցի, գուցե՝ այլ դրսևորումներով, նաև՝ ապագայում: Այսինքն գրականությունն է բոլոր արվեստների նախահիմքը և մտածողության կազմավորման ու զարգացման գերագույն միջոցը: Ուստի գրականության հետ տարբեր արվեստների համադրումը բավականին արդյունավետ է, քանի որ սովորողը նյութը ընկալում է տարբեր զգայարաններով՝ տեսողությամբ, լսողությամբ, զգայնությամբ:

Ատենախոսության հիմնական դրույթներն արտացոլված են հետևյալ հրապարակումներում և ավելի քան 60 ուսումնաօժանդակ ձեռնարկներում, որոնց մի մասն է ներկայացված ստորև.

1. Հարցն ու հարցադրումը որպես դասի կարևոր ուղղորդիչ բաղադրիչ, «Մանկավարժություն» ամսագիր, NN 3-4, 2006թ, էջ 73-79

2. Փոխաբերությունները Մ. Մեծարենցի բանարվեստում, «Հայոց լեզու և գրականություն» ամսագիր, NN 1-2, 2007թ, էջ 75-87
 3. Ս. Ֆիցջերալդի «Մեծն Գեթսբի» վեպը, «Հայոց լեզու և գրականություն» ամսագիր, NN 1-2, 2008թ, 40-52
 4. Գրականության և արվեստի այլ տեսակների միավորման արդյունավետությունը, «Հայոց լեզու և գրականություն» ամսագիր, N6 , 2011թ. էջ 37-40
 5. Գեղարվեստամանկավարժական գործոնի դերը հոգևոր դաստիարակության մեջ, «Լրաբեր հասարակական գիտությունների» ամսագիր, էջ 269-275 :
1. Հայոց լեզվի գրավոր աշխատանքների ժողովածու. 5-9-րդ դասարաններ, «Մակմիլան-Արմենիա» 2009, 352 էջ (համահեղինակությամբ)
 2. Հետաքրքրաշարժ գրույցներ գրականությունից. հայոց լեզվի ուսուցման մի քանի մեթոդներ, «Մակմիլան-Արմենիա» 2009, 120 էջ, (համահեղինակությամբ)
 3. Հայոց լեզվի գրավոր աշխատանքների ժողովածու. 10-12-րդ դասարաններ. «ՄանՄար» 2010, 252 էջ, (համահեղինակությամբ)
 4. Փոխադրության նյութերի ժողովածու. 5-12-րդ դասարաններ, «ՄանՄար» 2010, 252 էջ, (համահեղինակությամբ)
 5. Գրականության աշխատանքային տետր-7, «Էդիթ Պրինտ» 2009, 48 էջ, (համահեղինակությամբ)
 6. Գրականության աշխատանքային տետր-8, «Էդիթ Պրինտ» 2009, 48 էջ, (համահեղինակությամբ)
 7. Գրականության աշխատանքային տետր-9, «Էդիթ Պրինտ» 2009, 48 էջ, (համահեղինակությամբ)
 8. Գրականության քրեստոմատիա-7, «Էդիթ Պրինտ», 2009, 295 էջ, (համահեղինակությամբ)
 9. Գրականության քրեստոմատիա-8, «Էդիթ Պրինտ», 2010, 352 էջ, (համահեղինակությամբ)
 10. Գրականության քրեստոմատիա-9, «Էդիթ Պրինտ», 2011, 352 էջ, (համահեղինակությամբ)
 11. Հայ դասական գրողներ մատենաշար (45 գիրք), «Զանգակ-97», «Էդիթ Պրինտ», 2006-2012թթ.

Маргарян Лусине Альбертовна

Социально-педагогические условия духовного развития школьников на занятиях литературы и истории искусства

Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – теория и управление социально-культурной деятельностью.

Защита диссертации состоится 19-го декабря 2013 года в 14.00 часов на заседании Совета ВАК “Педагогика” 020 Армянского государственного педагогического университета им. Х. Абовяна по адресу Ереван, 0010, Тигран Меци 17.

РЕЗЮМЕ

Актуальность темы. Наше общество, для которого характерны периодические реформы и преобразования системы ценностей общественных норм, кажется, перенесло на второй план духовный мир человека, обеднив и исказив его. Сегодня, когда овеществляются жизнь и общественные отношения, все меньшее время и место уделяется духовной культуре, духовным идеалам, искусству и литературе. В результате всего этого происходит постепенный упадок духовных ценностей.

Благодаря влиянию литературы и искусства актуальность решения проблемы духовного развития личности обусловлена не только недостаточной разработанностью методики духовного развития, но и практической значимостью. Она обусловлена также общественно-культурными требованиями, предлагаемыми духовному образу школьника, что и сформировало выбор темы нашей диссертации.

Целью исследования является раскрытие и экспериментальное обоснование социально-педагогических условий духовного развития и воспитания школьников на уроках литературы и истории искусства.

Задачи исследования. 1. Раскрыть основные направления духовного развития и воспитания школьников, теоретические и практические аспекты, основанные на изучении психолого-педагогической, общественно-философской и искусствоведческой литературы.

2. Разработать модель духовного развития школьника.

3. Раскрыть и экспериментально обосновать социально-педагогические условия, обеспечивающие продуктивность духовного развития школьников на занятиях литературы и искусства, которые включают их духовные потребности, пути, средства, формы и методы удовлетворения их интересов.

4. Разработать и использовать на практике методические рекомендации для успешной организации процесса духовного развития и воспитания школьников на занятиях литературы и истории искусства.

Научная новизна исследования.

- Раскрыты и обоснованы актуальность и важность, методология, основы научности проблемы духовного развития и воспитания школьников в образовательном процессе.
- Раскрыты особенности, принципы, закономерности духовного воспитания школьников.
- Решены и опробованы модель духовного развития школьников и социально-педагогические условия (цели, задачи, содержание, виды, средства, методы) на занятиях литературы и истории искусства.

Теоретическая значимость исследования.

- Раскрыта сущность понятий “духовное”, “духовное развитие” и “духовное воспитание” как интерактивное качество личности, имея в основе относящуюся к данной проблеме научно-педагогическую литературу, концептуальные положения исследователей.
- Разработаны уровни признаков духовного развития и воспитания.
- Определены критерии духовного развития на занятиях литературы и истории искусства.

Практическая значимость исследования.

На основе теоретического анализа исследования разработаны научно-методические рекомендации, учебно-вспомогательные пособия, литература, программы внеучебных занятий и факультативные занятия (старшая школа), комплекс педагогических условий, которые будут полезны учителям, преподающим литературу и дисциплины, относящиеся к искусству в общеобразовательной школе, в организации процесса духовного развития школьников.

Апробация исследования проходила на кафедре истории, теории искусства и культурологии Армянского государственного педагогического университета им. Х. Абовяна.

Структура исследования. Диссертация состоит из введения, двух глав, приложений, выводов.

MARGARYAN LUSINE ALBERT

The socio-pedagogical conditions for *spiritual development of schoolchildren at the classes of literature and history of art*

13. 00.05 Request for the academic degree of candidate of pedagogical sciences with the specialization of “Theory and organization of Socio-Cultural Activities”

The dissertation defense will be held on December 19, 2013, at 14.00 at Higher Certification Commission’s “Pedagogy” 020 council meeting operating at Armenian State Pedagogical University after Kh. Abovyan.

Address: 0010, Yerevan, Tigran Mets 17

S U M M E R Y

Actuality of the research: Our transitional society, to which continuous readjustments and transformations of the general social norms, of value systems are peculiar, seems to have pushed aside spiritual human world, making it poor and distorted. Nowadays, when the whole life and social relations are materialized, less and less time and space is given to spiritual culture, spiritual ideals, arts and literature, the result of which is the ascending decline of spiritual values.

Due to the influence of arts and literature, the actuality concerning a person’s spiritual development issue resolution is conditioned not only by insufficient processing of spiritual development methodology, but also by practical significance. It is also conditioned by socio-cultural demands proposed to the spiritual image of the school student and this is what influenced the choice of our dissertation topic.

This research aims to discover and to prove by scientific experiment the socio-pedagogical conditions of education and spiritual development of schoolchildren at the classes of literature and history of arts.

Objective of the research.

1. To discover the main directions, theoretical and practical aspects of schoolchildren’s spiritual development and education, relying on psycho-pedagogical, socio-philosophical and arts literature research.
2. To develop the model of spiritual development for schoolchildren.
3. To discover and prove by scientific experiment socio-pedagogical conditions that ensure the effectiveness of schoolchildren’s spiritual development at the classes of literature and history of art, which

include the ways, means, forms and methods to satisfy their spiritual demands and interests.

4. To develop and apply in practice methodical instructions at the classes of literature and
5. history of art to organize the spiritual development and education processes effectively.

Scientific novelty of the research:

- The actuality and importance, methodology and academic theoretical principles of the problems of schoolchildren’s spiritual development and education have been discovered and proved in the educational process.
- The peculiarities, principles, regularities of schoolchildren’s spiritual development have been discovered in public education.
- The spiritual development model and socio-pedagogical conditions (goals, problems, contents, forms, means and methods) have been determined and tested during the classes of literature and history of art.

Theoretical value of the research:

- The concepts “spiritual”, “spiritual development”, “spiritual education”, as a person’s integrative qualities, have been discovered, relying on academic-pedagogical literature and researchers’ conceptual points.
- Levels of schoolchildren’s spiritual development and education have been developed.
- Spiritual development criteria have been defined at the classes of literature and history of art.

Practical value of the research: Based on theoretical analysis of the research, pedagogical conditions complex - scientific methodological instructions, learning supportive materials, literature, programs of extracurricular classes, elective courses (high school) - have been developed, which can be useful for arts and literature teachers in public schools organizing the process of schoolchildren’s spiritual development.

Approbation of the research has been performed at the chair of art history, theory and culturology of the Armenian State Pedagogical University after Kh. Abovyan.

Research structure: The dissertation consists of an introduction, two chapters, appendices and a conclusion.

